

AVTOMOBIL YO‘LLARINI RIVOJLANTIRISH MAQSADLI JAMG‘ARMASI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Suvanqulov Shohzod Ikromjon o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasining Tinglovchisi

E-mail: shahzod19982701@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armasi faoliyatining bugungi holati, moliyaviy ko‘rsatkichlari hamda yo‘l infratuzilmasini yaxshilashdagi o‘rni statistik ma‘lumotlar asosida tahlil qilingan. 2024-yilgi moliyaviy va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari, jumladan, yo‘l qurilishi, ta‘mirlash hajmi va yo‘l-transport hodisalari bo‘yicha raqamli tahlillar keltirilgan. Jamg‘arma faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha takliflar xalqaro tajriba va mavjud muammolarni bartaraf etish yo‘llari bilan asoslangan.

Kalit so‘zlar: Avtomobil yo‘llari, maqsadli jamg‘arma, infratuzilma, transport xavfsizligi, moliyaviy ko‘rsatkichlar, yo‘l qurilishi, ta‘mirlash, investitsiya.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasining transport infratuzilmasi so‘nggi yillarda jiddiy rivojlanish bosqichiga o‘tdi. Avtomobil yo‘llarining yaxshilanishi, ta‘mirlanishi va yangi yo‘llarning qurilishi mamlakat iqtisodiyoti uchun katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu nafaqat ichki, balki xalqaro savdo aloqalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari (AYRMJ) ushbu sohada muhim rol o‘ynamoqda. Ushbu jamg‘armalar davlat va xususiy sektordan mablag‘larni jalb qilish orqali avtomobil yo‘llarini qurish, ta‘mirlash, rekonstruksiya qilish va texnik xizmat ko‘rsatishni amalga oshirishga yordam beradi.

Jamg‘armalarning asosiy maqsadi avtomobil yo‘llari tarmog‘ining uzluksizligini, xavfsizligini va samaradorligini ta‘minlashdir. 2020-yillardan boshlab, O‘zbekiston hukumati avtomobil yo‘llarini rivojlantirishga jiddiy e‘tibor qaratib, tegishli davlat dasturlarini ishlab chiqdi va amalga oshirdi. Bu dasturlar doirasida yil sayin yo‘llarni ta‘mirlash, yangi yo‘l qurilishi va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish orqali investitsiyalar jalb etilmoqda.

Biroq, avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalarining faoliyati hali ham ba’zi muammolarni o‘z ichiga oladi. Ularning samarali ishlashi yo‘l infratuzilmasining holatini yaxshilash, transport xavfsizligini oshirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Shu bois, jamg‘armalarning faoliyatini takomillashtirish va ularning moliyaviy resurslarini optimallashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu maqolada Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armasining faoliyati, uning moliyaviy ko‘rsatkichlari va yo‘l infratuzilmasini yaxshilashga qaratilgan tashkiliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqsad – mavjud tajribalar va yangi ma’lumotlar asosida jamg‘armalarning samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdir.

Adabiyotlar tahlili

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish va jamg‘armalar faoliyatini o‘rganishga oid ilmiy adabiyotlar, davlat dasturlari, xalqaro tajribalar va moliyaviy tahlillarni o‘z ichiga oladi. Avtomobil yo‘llarini qurish, ta’mirlash va yaxshilashga qaratilgan tadqiqotlar asosan iqtisodiy samaradorlik, xavfsizlik, transport infratuzilmasining barqarorligi va davlat tomonidan moliyaviy resurslarni boshqarish masalalariga yo‘naltirilgan. Quyida, mazkur mavzu bo‘yicha muhim tadqiqotlar va adabiyotlar tahlil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining avtomobil yo‘llarini rivojlantirishga qaratilgan dasturlari va qarorlari 2000-yillardan boshlab to‘liq amalga oshirilmoqda. Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan e‘lon qilingan ma’lumotlarga ko‘ra, 2020-yilga kelib mamlakatdagi avtomobil yo‘llari tarmog‘i 180,000 km ni tashkil etgan bo‘lib, bu global transport infratuzilmasi bilan solishtirganda nisbatan kichik ko‘rsatkichni tashkil etadi. Ammo, shu bilan birga, transport sohasida amalga oshirilgan investitsiyalar va davlat dasturlarining samarasi yo‘l infratuzilmasini takomillashtirishga yordam berdi.

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyatining samaradorligi to‘g‘risidagi tadqiqotlar, asosan, moliyaviy resurslar va ularning sarflanishini o‘rganishga qaratilgan. O‘zbekiston Moliya vazirligi tomonidan 2020-yilda taqdim etilgan hisobotga ko‘ra, avtomobil yo‘llarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan jamg‘armalar orqali 350 milliard so‘mdan ortiq mablag‘ jalb qilingan.

Bir necha tadqiqotchilar (T.D. Xolmatov, N.I. Abdurahmonov, 2022) transport infratuzilmasini rivojlantirish uchun maxsus jamg‘armalar yaratishning samaradorligini ta’minlashda investitsiyalarni qayta moliyalashtirish va davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish zarurligini ta’kidlashgan. Ularning fikriga ko‘ra, jamg‘armalar orqali yo‘l qurilishining yuqori samaradorligini ta’minlash uchun, davlat tomonidan ko‘proq uzoq muddatli moliyaviy resurslar ajratilishi kerak [1].

Xalqaro tajribalar ham avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyatini o‘rganish uchun foydali manba hisoblanadi. Misol uchun, Avstraliya, Kanada, Shvetsiya kabi davlatlarda yo‘l infratuzilmasini moliyalashtirish va boshqarish jamg‘armalarining samarali ishlashiga oid ijobiy tajribalar mavjud. Ushbu davlatlar tajribasidan kelib chiqqan holda, O‘zbekiston uchun samarali modelni yaratish mumkin. Shvetsiyada yo‘l jamg‘armalari faoliyatini moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi yuqori darajada bo‘lib, bu model O‘zbekistonda ham joriy etilishi mumkin [2].

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish faqatgina yo‘l qurilishi va ta’mirlesh bilan cheklanmaydi, balki xavfsizlikni ta’minlash ham muhimdir. Transport xavfsizligi sohasidagi tadqiqotlar, masalan, V. N. Ivanovning (2021) ishlari, yo‘l infratuzilmasining sifatini yaxshilash, yo‘l belgilarini yangilash va avtomobil yo‘llari ustida monitoring tizimlarini joriy etishning ahamiyatini ko‘rsatadi. [3] O‘zbekiston yo‘l-transport hodisalari statistikasi hamda 2024-yilgi holatlar, jamg‘arma va hukumatning yo‘l xavfsizligi bo‘yicha ko‘rsatmalarini kuchaytirish zarurligini ta’kidlamoqda [4].

Transport infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va qonunchilik bazasi hamda ularning samaradorligi haqida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, iqtisodiy o‘sish va xalqaro hamkorlikka alohida urg‘u beradi. Xususan, 2020–2025 yillarni qamrab olgan "Yo‘l infratuzilmasini rivojlantirish dasturi" transport sohasidagi ko‘plab muammolarni hal etishga qaratilgan. Bu dasturda avtomobil yo‘llarini yaxshilash, yangi yo‘llar qurish va mavjud yo‘llarni ta’mirlesh ishlari belgilangan [5].

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyati va ularning samaradorligini oshirishga doir ilmiy adabiyotlar tahlili, jamg‘armalarning moliyaviy va tashkiliy samaradorligini ta’minlash uchun xalqaro tajribalarni o‘rganish,

hamkorlikni kuchaytirish, va mavjud huquqiy bazani takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasida yo‘l infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar va investitsiyalar, kelajakda transport sohasini yanada rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Tahlil va Natijalar

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyatining samaradorligini tahlil qilishda bir nechta asosiy omillarni ko‘rib chiqish zarur. Ushbu tahlil O‘zbekiston Respublikasining transport infratuzilmasining holati, jamg‘armalarning moliyaviy ko‘rsatkichlari va yo‘l qurilishi, ta‘mirlash va xavfsizlik masalalaridagi ishlari asosida amalga oshirilgan. Natijalar jamg‘armalarning samaradorligi, mavjud muammolar va kelajakdagi takliflarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasida avtomobil yo‘llarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar 2024-yilda sezilarli o‘shishni ko‘rsatdi. 2021-yilda 2020-yilga nisbatan investitsiyalar 12% o‘sd. 2024-yilda, Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armasi tomonidan amalga oshirilgan investitsiya dasturi 1682,1 mlrd so‘mni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2021 yilga nisbatan 115% o‘shishni tashkil etgan.

To‘la ta‘mirlash ishlari: 2024-yilda 360,1 mlrd so‘m mablag‘ sarflangan, bu esa 2021 yilga nisbatan 80,4% ni tashkil etdi.

Mintaqaviy yo‘llarni ta‘mirlash: 18163,6 km yo‘l ta‘mirlangan bo‘lib, bu 2021 yilga nisbatan 109,6% o‘shishni ko‘rsatadi.

Investitsiya hajmining oshishi yo‘l qurilishi va ta‘mirlash ishlari hajmining ortishiga olib keldi, bu esa jamg‘armalarning samaradorligini oshirganligini ko‘rsatadi.

2024-yil davomida O‘zbekistonda yo‘l-transport hodisalari soni 9364 ta bo‘lib, shundan 3045 tasi (32,5%) yuk va yo‘lovchi tashuvchi transportlar ishtirokida sodir bo‘lgan. Bu ko‘rsatkich, ayniqsa, yo‘l xavfsizligi masalasiga alohida e‘tibor qaratishni taqozo etadi. Xavfsizlikni ta‘minlashda avvalgi yillarga qaraganda ayrim o‘zgarishlar kuzatilsa-da, hali ham yo‘l infratuzilmasining xavfsizlikka ta‘sirini kuchaytirish zarur.

O‘zbekistonda amalga oshirilgan yo‘l-transport hodisalari tahlilida Damas mikroavtobuslarining 1592 ta hodisa bilan eng ko‘p qayd etilganligi va 351 ta holatda haydovchilarning ish va dam olish rejimiga rioya qilmagani sababli rulda uxlab qolganligi kuzatilgan. Bu holatlar, o‘z navbatida, yo‘l xavfsizligini ta‘minlashda

nafaqat infratuzilma, balki haydovchilarni ongli va mas’uliyatli qilishda ta’lim va monitoring tizimlarini joriy etish zarurligini ko’rsatadi [6].

Avtomobil yo’llarini rivojlantirish maqsadli jamg’armasi O‘zbekiston Moliya vazirligi huzurida tashkil etilgan bo‘lib, uning tarkibida Qoraqalpog‘iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari moliya bosh boshqarmalari huzurida hududiy jamg‘armalar faoliyat yuritadi. Bu tashkiliy tuzilma jamg‘armalarning samarali ishlashini ta’minlashda, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlashda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, hududiy darajadagi moliyaviy boshqaruv tizimining takomillashtirilishi zarur. Mintaqaviy va mahalliy darajalarda mablag‘larning to‘g‘ri taqsimlanmasligi yoki shaffoflikning pastligi ba’zan jamg‘armalarning samarali ishlashiga to‘sqinlik qiladi.

Avtomobil yo’llarini rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tajriba, masalan, Shvetsiya, Avstraliya va Kanada kabi davlatlarning tajribalari O‘zbekistonga ham foydali bo‘lishi mumkin. Ushbu davlatlar yo‘l infratuzilmasini rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini muvaffaqiyatli amalga oshirgan va yo‘l qurilishi bo‘yicha yuqori texnologiyalarga asoslangan samarali boshqaruv tizimlarini o‘rnatgan. Shvetsiya misolida, yo‘l infratuzilmasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus jamg‘armalar va moliyaviy resurslar samarali boshqarish orqali, yo‘l xavfsizligini va samaradorligini oshirishda yuksak natijalarga erishilgan.

Jamg‘armalarning faoliyatini takomillashtirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Moliyaviy resurslarni oshirish: Yo‘l qurilishi va ta’mirlash ishlari hajmini oshirish, shuningdek, mavjud resurslarni samarali taqsimlash zarur. Moliya sektorida shaffoflikni ta’minlash va mablag‘larning to‘g‘ri sarflanishini nazorat qilish muhimdir.

Yo‘l xavfsizligini oshirish: Yo‘l-transport hodisalarini kamaytirish uchun yo‘l infratuzilmasi va xavfsizlik choralari kuchaytirilishi kerak. Yangi texnologiyalarni joriy etish, masalan, avtomatik xavfsizlik tizimlari va raqamli monitoring tizimlari yordamida yo‘l xavfsizligini oshirish mumkin.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish: Xalqaro moliyaviy institutlar va tajribali davlatlar bilan hamkorlikni kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va mutaxassislarni tayyorlash lozim.

Tahlil natijalariga ko‘ra, Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari 2024-yilga kelib samarali ishlay boshladi, lekin ba’zi muammolarni bartaraf etish zarur. Jamg‘armalarning moliyaviy ko‘rsatkichlarining o‘shishi va yo‘l infratuzilmasini rivojlantirishdagi muvaffaqiyatlar ko‘rsatilgan. Biroq, xavfsizlik, moliyaviy boshqaruv va xalqaro hamkorlik sohalarida ko‘proq ishlar amalga oshirilishi kerak. Bu orqali O‘zbekistonning transport infratuzilmasini yanada mustahkamlash va yaxshilash mumkin.

Xulosa va Takliflar

O‘zbekistonning avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyatining tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2024-yilda amalga oshirilgan investitsiyalar va yo‘l ta‘mirlash ishlari jamg‘armalarning samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Biroq, yo‘l infratuzilmasining to‘liq rivojlanishi uchun hali bir qator muammolar mavjud. Jumladan, yo‘l xavfsizligini ta‘minlash, moliyaviy boshqaruvning shaffofligini oshirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash zarurati dolzarb. Shuningdek, yo‘l-transport hodisalari, mahalliy va mintaqaviy darajadagi moliyaviy resurslarning taqsimlanishi kabi masalalar hali ham hal qilinishi kerak.

Investitsiyalar hajmining oshishi, yangi yo‘l qurilishi va ta‘mirlash ishlari iqtisodiy o‘shish uchun imkoniyat yaratadi. Ammo, jamg‘armalarning faoliyatini yanada samarali qilish uchun innovatsion yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro tajribalarni o‘rganish zarur.

Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armalari faoliyatini yanada takomillashtirish, O‘zbekistonning transport infratuzilmasini global miqyosda rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu takliflar orqali jamg‘armalarning moliyaviy boshqaruvini, yo‘l xavfsizligini, ekologik barqarorlikni va xalqaro hamkorlikni oshirish mumkin. Quyida keltirilgan tavsiyalarni amalga oshirish, mamlakatning iqtisodiy o‘shishiga, transport tarmog‘ining xavfsizligi va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, O‘zbekistonning xalqaro savdo va tranzit yo‘llaridagi roli mustahkamlanadi.

Moliyaviy resurslarni samarali boshqarish:

- Moliyaviy monitoring tizimini joriy etish: Jamg‘armalarning moliyaviy boshqaruvini shaffof qilish, mablag‘larning to‘g‘ri sarflanishini ta‘minlash uchun moliyaviy monitoring tizimini mustahkamlash kerak. Moliya resurslari samarali

taqsimlanishi, investitsiyalarni kuchaytirish, va hududiy darajalarda shaffoflikni oshirish maqsadida moliyaviy tizimni takomillashtirish zarur.

- Xususiy sektorni jalb qilish: Jamg‘armalar va davlat sektori hamkorligini kuchaytirish orqali xususiy sektorni yo‘l infratuzilmasiga ko‘proq jalb qilish kerak. Bu yo‘l qurilishi va ta‘mirlash ishlari uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha investitsiyalarni keltirib chiqaradi.

Yo‘l xavfsizligini oshirish:

- Zamonaviy xavfsizlik texnologiyalarini joriy etish: Yo‘l-transport hodisalarining oldini olish uchun raqamli texnologiyalar va avtomatik xavfsizlik tizimlaridan foydalanishni kengaytirish zarur. Yo‘l belgilari va signalizatsiya tizimlarini zamonaviylashtirish, shuningdek, avtobuslar va yuk mashinalarini kuzatish tizimlarini joriy etish kerak.

- Haydovchilarni o‘qitish va xavfsizlik madaniyatini oshirish: Haydovchilarni o‘qitish, yo‘l xavfsizligini ta‘minlash uchun ijtimoiy dasturlarni kuchaytirish zarur. Yo‘l xavfsizligi bo‘yicha ta‘lim dasturlarini kuchaytirish, mas‘uliyatni oshirish va xavfsizlik choralarini kuchaytirish tavsiya etiladi.

Xalqaro hamkorlik va tajriba almashish:

- Xalqaro tajribalardan foydalanish: Shvetsiya, Kanada, Avstraliya kabi ilg‘or davlatlarning yo‘l qurilishi va ta‘mirlash tajribalarini o‘rganish. Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va yangi texnologiyalarni tatbiq etish orqali mamlakat transport infratuzilmasini yanada mustahkamlash mumkin.

- Xalqaro hamkorlikni kengaytirish: O‘zbekistonning transport infratuzilmasini rivojlantirishda xalqaro tashkilotlar va donor mamlakatlar bilan yanada faol hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur. Bu mamlakatda amalga oshirilayotgan yo‘l qurilishi va ta‘mirlash loyihalariga qo‘shimcha investitsiyalar jalb qilishga yordam beradi.

Ekologik barqarorlikni ta‘minlash:

- Ekologik xavfsizlikni oshirish: Yo‘l qurilishi jarayonida ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, tabiiy resurslardan samarali foydalanishni nazorat qilish, ekologik shaffoflikni oshirish kerak. Shuningdek, atrof-muhitni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan texnologiyalarni qo‘llash muhimdir.

- Yashil texnologiyalarni tatbiq etish: Yo‘l qurilishida yashil texnologiyalarni qo‘llash, atrof-muhitga zarar keltirmaydigan qurilish materiallari va usullaridan foydalanish orqali ekologik barqarorlikni ta‘minlash zarur.

Yo‘l infratuzilmasini raqamlashtirish:

- Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Yo‘l qurilishi va ta‘mirlash jarayonlarini raqamlashtirish, elektron tizimlar yordamida yo‘l monitoringini amalga oshirish, xavfsizlikni va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Bu hamda yo‘l xizmatlarini tez va samarali ko‘rsatishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmatov, T.D., & Abdurahmonov, N.I. (2022). *Transport infratuzilmasini rivojlantirish uchun maxsus jamg‘armalar yaratish samaradorligi*. Tadqiqot.uz. <https://www.tadqiqot.uz>

2. World Bank. (n.d.). *International experiences in road infrastructure financing and management*. <https://www.worldbank.org>

3. Ivanov, V. N. (2021). *The importance of road infrastructure quality improvement and safety measures in transport systems*. Transport Journal, 45(2), 58-65.

4. Gazeta.uz. (2024). *Statistics of road-traffic incidents and road safety measures in Uzbekistan*. <https://www.gazeta.uz>

5. O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari. (2020). *Yo‘l infratuzilmasini rivojlantirish dasturi (2020–2025)*. <https://www.gov.uz>

6. Gazeta.uz. (2024). *Analysis of road-traffic incidents in Uzbekistan and the need for safety measures*. <https://www.gazeta.uz>